LES COENTES

ESTUDI INTRODUCTORI

ENCARA no s'ha estudiat de forma detinguda la tendència a la geminació que presenta el conjunt de l'obra d'Escalante. El cas és, però, que ja a les primeres de les seues peces podem trobar l'aprofitament d'un tema (l'afició extrema al joc) en dues d'elles (*El deu...*, i *La casa de Meca*). I si en aquest cas concret ens trobem davant una segona peça que és continuació simple i directa de la primera, en altres el que hi ha és la recuperació de personatges i situacions (sense que puguem parlar, tanmateix, de *reescriptura*); així, *La xala* i a *L'escaleta del dimoni* ens situen en l'espai d'un pati/escala que permet de desplegar uns tipus ben característics. *Mentirola i el tio Lepa* i *Trapatroles*, com ja hem comentat, ens presenten el personatge del mentider inveterat... Finalment, *Les xiques de l'entresuelo* i el sainet que ara comentem ens presenten uns personatges molt semblants: les filles d'una família humil que tracten –mitjançant el matrimoni– d'escapar-se del seu món. Tema ben volgut per Escalante, com hem tingut ocasió d'anar veient.

Si les raons perquè Escalante haja emprat aquest procediment se'ns escapen (potser pel desig d'explotar a fons les possibilitats dramàtiques d'uns recursos teatrals certament rics, però que ell havia d'encabir dins les modestes proporcions d'un sainet), el que és cert és que la seua intel·ligència i saber fer teatral li impedeixen caure en una simple i mecànica repetició. Això és el que s'esdevé en aquesta ocasió: si en 1877, amb *Les xiques...* havia arribat a un dels seus cims de corrosivitat crítica, ara amb *Les coentes*, escrita entre la data de l'estrena de la seua darrera obra –*Un buen mosso*– i la de la seua mort (1889 i 1895), Escalante avança per aquest camí crític al temps que explora tot un seguit de possibilitats alternatives a les que plantejava a la primera d'aquestes obres. Així, i pel que fa al segon dels aspectes indicats, trobem d'entrada una modificació substancial: la figura de Don Macari, el pare de les tres xiques i que fa el paper de resignat i impotent consciència de l'erràtic comportament de les seus filles, ha estat substituït per una mare, Sebastiana, tan inconscient com les seues filles i decidida promotora de la recerca d'un marit per a aquestes.

Naturalment, açò darrer significa que front a les tres filles de la primera obra (Romana, Mariquita, Pura) no calguen més que dues en la segona (Artemisa i Rosario), ja que és la mare qui completa el trio dramàtic. Hi ha, en tots dos casos, altres dues figures que representen el seny; a *Les xiques...*: Batiste i Pepeta, l'honrat treballador que s'han enriquit gràcies al seu esforç i sense somiar truites, i la cosina treballadora i formal que fa de minyona de les seues pretencioses familiars. I a *Les coentes*: el tio Ramon, comerciant com Batiste, i Toneta, la filla del sabater. Clar que Escalante ja es preocupa perquè no hi hagen confussions: el tio Ramon, en esdevenir l'única veu conscient de tota l'obra, deixa de ser un jove per esdevenir un home gran, la funció principal del qual serà cloure l'obra convenientment (com ja indicarem tot seguit); Toneta, que no serveix (com ella mateixa s'encarrega de dir-nos al començament mateix de l'obra), serà com la Pepeta, el contrapunt sensat de la jove casadera, tal i com Escalante la voldria. El grup de pretenents ha sofert també modificacions, degut evidentment al fet que a *Les coentes,* les maniobres de la mare semblen haver reixit. Don Senén Baró, el *Barón* com l'anomenen, es declara dispost a casar-se amb qualsevol de les dues sempre que això no signifique un negoci ruïnós.

La presència d'aquest personatge que no existeix a *Les xiques* ens permet que plantegen la principal diferència de perspectiva que trobem entre totes dues obres: a *Les xiques*, les tres joves fracassen –per a desesperació de son pare– perquè les seues pretensions són massa elevades i perquè no dubten a conrear diversos pretenents alhora... Hi ha estretor econòmica, sens dubte, perquè una part important dels ingressos es dediquen a activitats sumptuàries i perquè les tres dones no fan res de profit; estretor, no pas pobresa galopant. És Romana a aquesta obra la que –sens dubte– encarna la vessant més grotesca de l'obra: com a soltera s'hi nega a envellir i la seua espera de l'home dels seus somnis té un si és no és patètic certament molt teatral. A *Les coentes*, però, la decoració ha canviat substancialment: els melindros del trio de casaderes han estat substituïts per les desesperades maniobres de les dues filles de Sebastiana –instruïdes per aquesta– per retenir Don Senén, el principal mèrit del qual són els seus diners. Tant Artemisa com Rosario es manifesten disposades a casar-se sense qüestionar-se en cap moment els seus autèntics sentiments. Aquest caràcter, prou més sòrdid, de la història, s'hi complementa amb el fet que mentre les filles de Don Macari coquetegen amb els pretenents, els que apareixen a *Les coentes* serveixen en algun cas per poder aturar la presentació de factures, i, un cop sembla assegurat un bon partit, són llençats al carrer sense contemplacions. El Caser, a més a més, accentua la desesperada situació econòmica de Sebastiana i serà el desencadenant de la catàstrofe final.

Catàstrofe pot semblar, és cert, un mot massa greu pel que no és, al cap i a la fi, sinó un sainet. No ho és, tanmateix. Front al melancòlic final de *Les xiques*, amb aquestes tornant a iniciar el ritual del *balconeo*... per veure si caçaven un bon partit, a *Les coentes* serà l'oncle qui les salve del

ridícul públic de trobar-se sense pretendent, embargades i desnonades... Salvació que té com a contrapagament un matrimoni igualment de conveniències: amb uns cosins als qui tant Artemisa com Rosario no havien fet fins aquell moment gaire cas... Necessitat, és obvi, continua obligant. I, com ja hem dit, el ridícul és públic i notori: davant la veïna, els pretenents frustrats, el caser, el pretenent que estira endarrera... Tan anguniosa arriba a ser la situació, en fi, que la solució feliç final, potser sone, massa i tot, a pura acceptació de les convencions de gènere. En aquest sentit, doncs, no ens pot estranyar que, per alguns crítics i persones de la professió que s'han enfrontat amb aquest text, siga aquesta l'obra més amarga i àcida de quantes va escriure el nostre autor.

Tot i que el tema fonamental de l'obra siga precisament l'exposició de la decadència de la família protagonista, Escalante –com fa a les obres més acabades de quantes va escriure– inclou també elements secundaris, que reforcen amb la seua comicitat la consistència de la peça. Ací, ens trobem amb Julián, en qui ridiculitza l'autor la proliferació de revistes satíriques, de molt modestes dimensions però d'eficàcia comprovada al seu immediat entorn (més o menys com la crítica continguda a les falles), cosa que li permet a l'autodenominat periodista (empeltat ací de poeta) exercir una mena de xantatge i gaudir d'una posició de privilegi que va més enllà de la seua situació real dins l'escala social. Per altra banda, Don Senén serà l'encarregat de fer el *morceau de bravoure* de l'obra, un llarg parlament (de vora cinquanta versos) on es plany de les seues malalties, amb divertides deformacions dels noms de les malalties que pateix el personatge. Fragment que com en altres obres no guarda relació directa amb l'obra (sí, però, indirecta –el personatge en qüestió avisa que en demanar-li'n diners la seua salut perilla– car Escalante és autor que no deixa massa caps solts a les seues obres), però que constitueix un dels fragments més brillants i reixits de la peça.

Com ja ens té acostumat Escalante des dels anys setanta, l'estructura mètrica és d'una extremada senzillesa:

vv.	1- 62	Romanç en	à
	63-172	Romanç en	í a
	173-294	Romanç en	é
	295-384	Romanç en	à a
	385-470	Romanç en	à e
	471-482	Redondilles	
	483-486	Quarteta	
	487-538	Redondilles	
	539-542	Quarteta	
	543-628	Romanç en	é a
	629-650	Romanç en	à
	651-654	Sonet (1r quartet)	
	655-656	Romanç en	à
	657	Sonet (primer vers del segon quartet)	
	658-703	Romanç en	à
	704-817	Romanç en	à o
	818-849	Romanç en	à a

És a dir: ens trobem davant una obra escrita en romanç amb l'excepció de l'escena còmica protagonitzada per Don Senén i les seues malalties, escrita en rima consonant i estrofes de quatre versos (redondilles i alguna quarteta); estructura aquesta que Escalante empra amb prou assiduïtat per remarcar la comicitat de determinats pasatges.

Percentualment, les dades són igualment explícites i s'hi destaquen clarament cap a les assonàncies mès fàcils (*à à a, é*):

Romanç	en à	132 vv.	15,5 %
	en à a	122 vv.	
	en à e	86 vv.	
	en à o	114 vv.	
	en é	122 vv.	
	en é a	70 vv.	
	en í a	110 vv.	
	total:	756 vv.	89 %
Redondilles		80 vv.	
Quartetes		8 vv.	
Sonet (fragments de)		5 vv.	

Adonem-nos, per cert, de com Escalante ha distribuït de forma prou equilibrada els versos escrits en romanç entre les diferents rimes, sense decantar-se per cap d'elles en particulars (s'oscil·la entre el 9 i el 15,5 %).

Tradicionalment ha estat considerada aquesta obra com l'última escrita per Escalante. Això és degut més que no pas a l'existència de proves positives en aquest sentit (la nota que l'encapçala a l'edició de les *Obras Completas* no explica sinó una evidència: que l'obra no estava encara estrenada) a una suposició potser derivada per l'ordre en què Escalante lliuraria les quatre obres encara inèdites; quatre, en efecte, car si bé *Trapatroles* s'estrena pocs mesos després de la mort (raó per la qual hem de suposar que el text ja es trobaria lliurat a la companyia que l'anava a estrenar), era *strictu senso* inèdita abans de la mort de l'autor. Tanmateix, si tenim en compte el que hem comentat en parlar d'*Un buen mosso*, cap dins el possible que l'obra es trobés escrita alguns anys abans i no poc abans de morir, com s'indica a les *Obras Completas*. I, a més, no disposem de cap prova fefaent que l'ordre correcte d'escriptura siga el proposat per Federico Doménech en l'edició suara esmentada. Si el mantenim és, doncs, més per convenció que per convenciment; i, a més, si aquest fóra el correcte, caldria reconéixer que després de dues peces més aviat mediocres (*Tadea...* i *Bolot...*) la capacitat dramàtica d'Escalante hauria tornat a cobrar força i a enlairar-se de nou.

Siga com siga, la primera edició d'aquesta peça va ser la continguda a l'edició de les *Obras Completas*, raó per la qual no podem parlar pròpiament d'edició crítica, sinó simplement d'edició exporgada d'errades i regularitzada d'acord amb els criteris que hem vingut mantenint tot al llarg de la present edició.

LES COENTES

Pieza bilingüe en un acto.
Original y en verso.

Esta pieza debió ser escrita poco antes de fallecer el autor, por cuanto a la relación de los personajes que figuran en ella no se acompaña, como se hace en las ya ejecutadas, los nombres de los actores que la estrenaron ni el teatro donde tuvo lugar la primera representación. [1] *

PERSONAJES

Sebastiana
Artemisa
Rosario
Toneta
Don Senén
El Casero
El tío Ramón
Julián
Tárrega
Facundo

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2160-2162.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Puertas al foro y laterales. Una ventana a la izquierda.

ESCENA PRIMERA

Ramón y Toneta.

RAMÓN. *(Por el foro)* Bon dia. ¿Ací viu encara
la viuda de mon germà?
Jo sóc el tio Ramon
Borrega.
TONETA. Els he[a] ouït parlar
d'u que té una botigueta
en Castelló...
RAMÓN. Ecolocuà[2].
A fer en València vinc
unes compres, i a parlar
en ma cunyà Sebastiana
i en les xiques. ¿A on estan?
TONETA. Dormint la siesta.
RAMÓN. ¿La siesta?
Amigo, això és un regal.
¡Bona vida!
TONETA. Bona. En canvi,
també passen bona fam.
RAMÓN. ¡Com! Pues el meu Severino
una renteta els deixà...
TONETA. De sis quinzets.
RAMÓN. ¿Li pareix
mala ajuda, treballant...?
TONETA. ¡Se rebaixarien elles...!

RAMÓN. ¿No treballen? ¿Pues, què fan?
TONETA. Passar mano sobre mano
tot el dia. Ací no es fa
més faena que mirar-se
a l'espill i festejar.
Vosté repare l'aseo
de la casa.
RAMÓN. Malo... Mal...
¿Conque festegen?
TONETA. ¡Si són
les carasseres més grans...!
En Bambosí i Baioneta
tres voltes han renyit ja.
RAMÓN. ¿Qui és Bambosí?
TONETA. Un factoret[3]
de la botiga del Gat.
RAMÓN. ¿I Baioneta?
TONETA. Un chiquillo
que encara no fa dos anys
l'acompanyaven a escola,
i hui la ve ací tirant
d'home de lletres. Li han tret
Baioneta perquè va
muy tieso, i a tots, de llengua,
vol sempre desafiar.
RAMÓN. ¿Vosté servix...?
TONETA. Jo sóc filla
del sabater que viu baix.
RAMÓN. Vamos, és amiga.
TONETA. ¿Amiga?
Des de que m'han sonsacat
al nòvio meu, no puc vore-les;
i ara els vaig a demanar
el mocaor que els deixí
l'atra nit, pe'a anar al ball
i el mig duro del remendo
d'unes botes.
RAMÓN. ¡Ai, ai, ai...!
¿També és gent mal pagaora?
TONETA. Si algú els fia, està arreglat.
El amo nou de la casa
ahir se n'anà bufant.
Lo manco féu set viatges
i no les pogué[b] encontrar.
RAMÓN. ¿Per què diu l'amo nou?
TONETA. Perquè és un tio, que abans

negociava en criaïlles[4]
i hui esta finca ha heretat.

RAMÓN. Pareix que senta roïdo.
Cert: ací ve ma cunyà...

ESCENA II

Dichos y Sebastiana, por la izquierda.

SEBASTIANA. ¿Que m'hauran fet estes xiques
l'añadido[5] i la pastilla
del cosmètic?

RAMÓN. Sebastiana...

SEBASTIANA. ¡Ramon! No te coneixia.

TONETA. Tinc que [e]lixir de casa, i vullc
el mocaor en seguida,
i el mig duro de les botes...

SEBASTIANA. La senyoreta Artemisa
t'heu donarà.

TONETA. *[Apart]* Sinyoreta
de la gamba.[6]

Vase [por la] izquierda.

RAMÓN. ¿I la família...
Les xiques...?

SEBASTIANA. Guapes; els teus
xicots, ¿a qué se dedican...?

RAMÓN. A despatxar al taulell.

SEBASTIANA. Habiendo tantas botigas
de salsas...

RAMÓN. Tot està mal.

SEBASTIANA. Lo que más les convendría
es un empleo; si a mí
m'heu escrius, ya lo tendrían.
La otra noche, en la tartulia
de casa las de Gorrita,
le hablé a un requidor pa que
le diesen la serenía
del barrio a sierta persona,
y se la sacó en seguida.

RAMÓN. No pensava que tingueres
tant d'influco... *[Apart]* ¡Açò encandila!
[Alt] Per supost, qui s'ha deixat
d'escriure eres tu, i m'admira,
pues saps que els xics se volien

i entre nosatros s'havia
tractat algo de casar-los
quan fóra temps...

SEBASTIANA. ¡Mira, mira!
L'any passat se digué en broma,
i ell és que en sèrio hu prenia.

RAMÓN. No hu negue, i els xics també;
però si creus que m'humilla
el desaire, t'equivoques.
Res hi ha perdut. ¡Quina guitza...!

SEBASTIANA. No ves que, como ellas viven
en la sosiedat metidas,
no se acuerdan... Cuatro meses
ha estao hablando Artemisa
con un carete, sobrino
del general Femenías,
i hui el baró de Sollana[7]
dóna entendre quan s'explica
que li fan goig... Si elles tenen
un atractiu...

ESCENA III

Dichos, y Rosario y Artemisa por la izquierda.

ROSARIO. Mamaíta:
¿t'agraen estos caprichitos[8]
com me'ls ha fet Artemisa?

ARTEMISA. Diu que a lo flamenco estava
millor.

Mirándose las dos al espejo.

SEBASTIANA. Però no s'estila.

RAMÓN. Xiquetes...

SEBASTIANA. El tio Ramon.

ROSARIO. El tio...

ARTEMISA. ¡Ah, sí! ¡Bona vista
vejam!

RAMÓN. ¡S'hau fet molt fadrines!

ROSARIO. ¡Vaya...!

RAMÓN. *[Apart]* ¡M'agrà l'acollida!
Ni per los xics me pregunten,
[Alt] Quiquet i José María
me donaren pe'a vosatros
expressions...

ARTEMISA. Gràcies.

ROSARIO. Aixina,
per més que digau, el monyo
no em favorix...
SEBASTIANA. Pues tu, *fija't*;
les polles elegants, totes
el porten... Veges Emília,
la de Tuset...
ROSARIO. ¿I eixa és més
elegant que jo?
SEBASTIANA. No, filla...

ESCENA IV

Dichos, y Toneta, por la izquierda, con un pañuelo de lana en la mano.

TONETA. *(A Artemisa)* ¡Xica, tu este mocaor
me l'has tacat!
ARTEMISA. ¿Yo? Mentira.
TONETA. ¿Conque açò no és una taca?
¡Repareu, i ol a sardina!
RAMÓN. *[Apart]* ¡Eu, l'elegància en sardines
no pareix que faça lliga!
TONETA. Espera un poc, que ací en veig
un[a] atra, i esta és de tinta.
Mai escarmente: torneu
a demanar-me en la vida...
La que no té p'a lluir
no ix de casa.
SEBASTIANA. Vinga, vinga...
TONETA. ¡Ah! El mig duro del remendo
de les botes.
SEBASTIANA. ¿Artemisa
no t'ha dit que quan canvie?
TONETA. Però vosté mai canvia.
Vase por el foro.
SEBASTIANA. *[Apart]* Davant d'este home...
ROSARIO. ¿Tu veus
que descarà?
ARTEMISA. ¡Cuán altiva!
ROSARIO. ¡El macarró! [9]
ARTEMISA. Sin embargo,
lo que és la taca de tinta
li la féres tu a l'untar-te
les botes.

ROSARIO. Com les tenia
un poc pelaes...
SEBASTIANA. Guapo [10], bien.
ROSARIO. Tot és despit i malíccia
perquè sap que me fa el oso
el peluquero.
SEBASTIANA. Pues mira,
hoy hemos de despachar
a toda la pollería.
No vullc que el baró s'alarme.
Arregleu-se abans que vinga.
¿El vestit de filosé [11]
us l'ha tornat la modista?
ROSARIO. ¿Quin filosé? ¿No quedàrem
en que ella mos el faria
quan vingueren les llanetes
d'a quinzet?
SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Oi! ¡Haurà indigna...!
[Alt] Ramon, jo no t'oferixc...
Com la casa és reduïda...
RAMÓN. Açò em faltava; digues
que em despatxes en política.
SEBASTIANA. ¡Guapo!
RAMÓN. *[Apart]* Són unes coentes,
i ni mirar-les devia...
SEBASTIANA. Ja s'ha unflat.
RAMÓN. Adiós.
SEBASTIANA. Tindríem
el testimoni de vista...
RAMÓN. Sí que estan.

A la puerta del foro, suponiendo que habla con alguien que está en la antesala.

SEBASTIANA. Ara, ¿en qui parla?
RAMÓN. Ací pregunten si esteu...
ROSARIO. Serà el baró....
SEBASTIANA. A les orelles
el tenia; no em sorprén.
¡I jo sinse pentinar!
Entretingau-lo un moment...
RAMÓN. És el amo de la casa.
SEBASTIANA. ¡Xico, digues que no estem!
RAMÓN. Ara ja hu sap... Passe, passe.

Vase por el foro.

ESCENA V

Sebastiana, Artemisa, Rosario y el Casero por el foro.

SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Bruto més que bruto! *[Alt]* ¿Usté
dise que nos busca?
CASERO. ¡Gracias
a Dios que las puedo ver!
SEBASTIANA. ¡No tengo el gusto...!
CASERO. Yo soy
sobrino del tío Andrés,
que al morirse me ha dejao
la finca...
SEBASTIANA. ¿Ha muerto...?
CASERO. En Utiel.
SEBASTIANA. ¡Cuánto lo siento! ¡Jesús!
Niñas, ha muerto...
ARTEMISA. Hu sabem.
SEBASTIANA. ¡Tan amigo nuestro qu'era!
Pero, descanse...
CASERO. Estoy bien.
SEBASTIANA. ¡Qué lástima! ¡Un caballero
tan fino...! Créame usté,
por ser esta casa suya
no me he mudao hase un mes,
pues a mí las casas viejas
no me gustan, francamente.
CASERO. Inquilinos hay de sobra,
y en cuanto ponga el papel... [12]
SEBASTIANA. ¡Calle, por Dios! Si parese
esto l'arca de Noé;
¡si aquí las ratas nos sacan
a bailar!
ROSARIO. La mamá, en ver
un ratolín, en seguida
s'aborrona.
CASERO. Fácil es
el remedio: habiendo gatos...
SEBASTIANA. ¡Si hemos tenido ya seis!
Pero se los comen ellas.
Aguarde que venga, pues,
la época de las pusas,
que ni acostá, ni de pie,
puede una vivir...

ARTEMISA. Mamá,
davant d'este cavaller...
SEBASTIANA. Amigo, como vosotras
no las sentís, pues tenéis
en cuenta de sangre, horchata...
y a mi me pasa al revés,
que en allegando el calor,
¡uf!, ardo como un cuet;
las replego todas.
CASERO. Vaya,
yo vengo a decirla a usté
que en éste son quince meses
los que debe de alquiler...
SEBASTIANA. ¡Uy, Jesús! ¡Y qué salida
tan extraña! Don Andrés
nunca se hubiera atrevido
a desirme... Y eso que él
tenía satisfacsión...
Pero sabía muy bien
que yo soy una señora,
y si nos, infórmese
de todo el mundo. Pregunte
y que le digan quién es
doña Sebastiana López
de la Borrega.
CASERO. ¿Y pa qué?
SEBASTIANA. Que a mi esposo ya estuvieron
el año sesenta y seis
casi a punto de nombrarle
gobernador de Jaén.
pero él prefirió l'empleo
de la Llongeta [13].
CASERO. Otra...
SEBASTIANA. Usté
bien habrá oído nombrar
al inspector Sabater;
pues era padrino de ésta *Señalando a Rosario.*
y el comandante Porsel,
primo hermano mío.
CASERO. Pero,
señora, ¡por San Ginés...!
SEBASTIANA. Lo digo para que no venga
hasiendo así el chagantet.
CASERO. Yo hasta ahora no he faltao.
ARTEMISA. És cert, mamà.
SEBASTIANA. ¿Tú, también

me hases la contra?
ARTEMISA. El senyor
no s'ha propassat en res.
SEBASTIANA. Saps que todos los amigos
disen: «Mentira pareix
que ustedes puedan vivir
en este trabuco» [14].
CASERO. Pues
alquila usté un palacio.
SEBASTIANA. Presisamente anteayer
me ofresieron en l'Ensanche... [15]
CASERO. Pues, hija, múdese usté.
SEBASTIANA. Hombre, no quiero: que els trastos
todos s'echan a perder
con las mudansas.
CASERO. Entonces,
acabemos de una vez.
O me paga usté los quince...
SEBASTIANA. Ni quinse ni diesiséis.
Cuando me mate las ratas
entonces le pagaré.
CASERO. Si piensa de mí reírse,
le aseguro, ¡voto a quién!,
que por el balcón los muebles
arrojo.
SEBASTIANA. ¡Usté es un soés
que atropella a una señora!
CASERO. ¡Señora...!
SEBASTIANA. Más que no usté,
¡so criaillero!
CASERO. ¿Cómo
criaillero?
ROSARIO. ¡Per Déu!
SEBASTIANA. ¡Virgen, qué sofocasión...!
(A Rosario) Sosténme, voy a caer.
¡Ay, parese que me ahogue!
ROSARIO. ¿Vols aigua?
ARTEMISA. ¿Vols un refresc?
SEBASTIANA. No: sacadme el barralito
del ashar.
ROSARIO. ¡Te estàs batent! [16]
SEBASTIANA. ¡La convulsión! ¡El ataque!
Cayendo sobre una silla.
ARTEMISA. Haga el favor de volver.
Mire el estado en que se halla.

ROSARIO. Está sin sentido.
CASERO. Bien.
Como vuelva y no me pague
la cito hoy mismo ante el juez.

Vase por el foro.

ARTEMISA. ¿Mamá, te pasa?
ROSARIO. ¿Te pasa?
SEBASTIANA. Però, ¿hau vist què ordinari és?
¡Serà capaç de citar
a una persona decent!

ESCENA VI

Dichas, y Tárrega, por el foro.

TÁRREGA. Muy buenas.
ROSARIO. ¡Oi, Bambosí!
SEBASTIANA. Buenas. *[Apart]* Enjornet aguaita.
Poques raons, que el baró
pot vindre.
TÁRREGA. Tinga, gitana:
en pago del gran disgust
que em donà anit, li duc ara
estos clavells.

Dándole unos claveles a Rosario.

ROSARIO. ¡Quin disgust!
TÁRREGA. Dona, envie enhoramala
al peluquero; no sap
ballar, i s'empenya en traure-la,
això és ridícul. ¿Tinc jo
raó, donya Sebastiana?
SEBASTIANA. Tampoc fa bé desairar-lo.
CASERO. Però, dona, si eixa xanca [17]
ni sap lo que són Llanseros [18],
ni la Virgínia. Allà a on vaja
un tipo així, ¿quina xica
fa cas d'ell? Jo m'amagava.
Tinc que amostrar-li un ball nou:
«La masurca del Pirata» [19].
Agarre's i els primers passos
li marcaré...
SEBASTIANA. Escolte, Tàrrega,
les cretones d'a sisó [20],
¿no s'han resibit encara...?
TÁRREGA. No, sinyora. I a propòsit,

el principal[21] preguntava
abans per aquell comptet.
Ací el duc...

SEBASTIANA. Esta setmana.

ESCENA VII

Dichos, Julián y Facundo, por el foro.

JULIÁN. ¿Te dije yo que el periódico
alborotaría?

FACUNDO. ¡Cáspita!
¡Es un gran número!

SEBASTIANA. Xiques,
Baioneta i l'atre.

TÁRREGA. El facha[22]
del peluquero...

JULIÁN. Artemisa... *Saludando.*

ARTEMISA. Adiós...

JULIÁN. Doña Sebastiana.
Le ofrezco a usté un ejemplar
de *La víbora.*[d]
Dándole un periódico.

SEBASTIANA. Mil grasias.
¿Qué tal érsito ha tenido?

JULIÁN. ¡Piramidal! No se habla
de otra cosa. Las de Gálbez
hoy deben estar voladas.
Las pongo un suelto feroz.
Si el primo saca la cara,
le desafío. Tres lances
he tenido esta semana.

FACUNDO. La verdad es que un periódico
satírica hasía falta.[23]

JULIÁN. Y escrito por mí...

FACUNDO. Y por mí,
que te ayudo...

TÁRREGA. ¡Ai, carabassa![24]

JULIÁN. Aquí verá el soneto
que le dedico a Sollana.
Se lo prometí...

FACUNDO. ¡Es magnífico!
[Apart] Un bunyol.

JULIÁN. Lo que se llama
de primera fuerza.

FACUNDO. Puede
que algún regalo te valga...
JULIÁN. ¡Quita hombre! *[Apart]* Con esa idea
lo escribí.
FACUNDO. *(A doña Sebastiana)* Veja eixa plana.
La poesia eixa, a on diu
«A Rosario», és meua.
JULIÁN. ¡Vaya!
¡Si tú tienes más numen...!
FACUNDO. ¿Què li pareix, eh?
A doña Sebastiana, que está leyendo el periódico.
SEBASTIANA. No es mala...
FACUNDO. Té pensaments prou bonicos.
Este és el que més resalta:
Tomándole el periódico y leyendo.
«De tus ojos el fulgor
lo envidia el sol rutilante,
como envidian las estrellas
el fulgor... de las que salen
a veses con rabo».
TÁRREGA. El rabo
devies tu dur-lo.
FACUNDO. ¡Tàrrega!
JULIÁN. *(A Tárrega)* ¿Ha comprado usté algún número?
TÁRREGA. No me gustan las versadas.
JULIÁN. ¡Qué dice este ente!
TÁRREGA. Que no
acostumbro a comprar aucas.
JULIÁN. Usted es un botarate.
TÁRREGA. ¡Julián! Eixa paraula...
JULIÁN. No la retiro.
SEBASTIANA. Señores...
JULIÁN. Y nos veremos las caras.
FACUNDO. Bien dicho está.Tu, ¿què entens
de poesia?
TÁRREGA. ¡Home, vaja
i deprenga a fer peluques!
SEBASTIANA. Esto no tiene sustansia...
(A Rosario) ¿Han tocat baix? El baró
deu ser. *[Alt]* Me duele en el alma
dejarles a ustedes, pero
hemos de salir de casa...
Niñas...
JULIÁN. Bien, bien.

ROSARIO Y ARTEMISA. Adiós.
JULIÁN. Abur.

Vanse las tres por la izquierda.

SEBASTIANA. Jo en lo monyo solt encara...
JULIÁN. Se batirá usted conmigo
al sable.
FACUNDO. I en mi a l'espasa.
TÁRREGA. Toqueu. Pe'a unflar-[v]os als dos
me sobra la mitja vara. [25]

ESCENA VIII

Dichos, y Don Senén, por el foro.

SENÉN. Ni passà Déu de la creu
ni jo d'este piso passe.
JULIÁN. Don Senén... Id, que ya os sigo;
nada más voy a entregarle...

Vanse por el foro Facundo y Tárrega.

SENÉN. ¡Xi, m'ha mort esta escaleta...!
Cavallers, si no m'allarguen
en seguida una caïra,
en terra me deixe caure.
JULIÁN. *(Ofreciéndole silla)* Barón, tome usted asiento...
[Apart] ¡Es un ballenato!
SENÉN. Aguarde,
que esta ha cloixit. No fem ara
volantins i em quede envàlid.
JULIÁN. Tome otra.
SENÉN. ¡Ah, voto va Dios!

Al sentarse da un salto, llevando la mano al asiento de la silla, sobre el que habrá un añadido y algunas horquillas.

¿Han deixat ací argilagues?
Un añadido y dos ganchos,
que em claví hasta... ¡Mal viatge!
Encara pendré la porta...
JULIÁN. ¡Caramba! Siento el percance...
SENÉN. Jo sí que sent la coentor...
JULIÁN. En esta no hay...

Ofreciéndole otra silla.

SENÉN. Ja m'escame.

Sentándose.

JULIÁN. Le guardo a usted una *Víbora*...
SENÉN. ¿A mi?
JULIÁN. Y celebro encontrarle...
SENÉN. ¡Este, está loco! Pero, hombre,
¿yo pa qué quiero esa clase
de animal?
JULIÁN. Si es el periódico
que publico...
SENÉN. ¡Ah! Ja em faig [c] càrrec...
JULIÁN. Según le ofrecí, he tenido
la honra de dedicarle
un soneto. Usted lo lee
y ya me dirá más tarde...
SENÉN. Xico, xico, vine, escolta...
JULIÁN. *[Apart]* ¡Me tutea, el muy salvaje!
SENÉN. Ya dije que no quería
que em posareu en lo diari...
JULIÁN. Le gustará a usted; ¡es magnífico!
Abajo están esperándome:
tengo un desafío a muerte.
Abur.

Vase por el foro.

ESCENA IX

Don Senén, y luego, por la izquierda, doña Sebastiana, Artemisa y Rosario.

SENÉN. Este saltafalles [26]
me ve a mi en dedicatòries,
i algo tindré que donar-li...
¡*La Víbora*! Bo estic jo
pe'a que de picaes me parlen.
SEBASTIANA. ¡Sinyor barón...! Queto, queto.
No es mueva.
SENÉN. No, si no m'alce.
ROSARIO. Pocos cumplidos.
SENÉN. Me fa
moltíssima por alçar-me.
ARTEMISA. Aquí está en su casa.
SENÉN. Grasias,
pimpollos. *[Apart]* Hui me declare:
m'agraen molt estes xiquetes.
SEBASTIANA. Yo, para que no esperase,

me he peinao a arrapa i fuig,
com suele desirse...
SENÉN. *[Apart]* ¡Diable!
Xi, ¿en lo cap, què du esta dona?
SEBASTIANA. Temíais que os engañase;
ya lo tenéis aquí, vamos...
ROSARIO. El señor es muy galante.
SEBASTIANA. Estaban más desfisiosas...
¡Usté pareix que s'enganxe...!
ROSARIO. ¿Tiene algo...?
SEBASTIANA. ¿Le dio changlote?
Sacad agua...
SENÉN. No, no saquen...
SEBASTIANA. Tendrá calor; abrid pronto
la ventana.
Artemisa abre la ventana.
SENÉN. ¡Si es que me hase
reír eixa escarapela
que du en lo monyo, diantre!
SEBASTIANA. ¿Quina? ¡Oi, Jesús!
ARTEMISA. ¿Qué es?
SEBASTIANA. Torbà,
com agoniant-me estaveu,
me posí en lloc d'una flor,
l'espongeta de pintar-me...
SENÉN. Xi, calla, calla...
SEBASTIANA. ¡Què risa,
barón!
SENÉN. Usté dio en llamarme
barón... y todos se piensan...
Yo soy Baró de nyinyatge...
SEBASTIANA. ¿Y no es barón?
SENÉN. Clar, soy macho.
Digo...
SEBASTIANA. Hase más retumbante.
SENÉN. ¡Apchí...! ¿Se han dejado abierta
la ventana?
SEBASTIANA. Tanqueu.
SENÉN. Tanquen.
¿M'ha visto? Estaba suando.
ARTEMISA. No corre ni un pelo d'aire.
Cerrando la ventana.
SENÉN. Las personas delicadas
como yo, deben cuidarse.
ROSARIO. ¡Dise que está delicao!
SEBASTIANA. ¡Qué bromozo[27] es!
SENÉN. ¡Adelante!

SEBASTIANA. ¡Si da ustet salut al mundo!
ROSARIO. ¡Tan robustote!
ARTEMISA. ¡Tan ample!
SENÉN. Justamente ese es mi mal.
SEBASTIANA. ¿Eso es mal?
SENÉN. ¡Hi ha pe'a penjar-se!
Al verme como un llaüt [28],
tots ixen en la cantà
de desirme: «¡Hombre, usté está
reventando de salut!»
No saben lo que me abronco
de esta robustés insana,
que em costa cada setmana
mantindre més d'un floronco [29].
Porque esta cosecha impía
es en mí tan abundante
que siempre tengo sobrante
aun cuando reine sequía.
Lo bo és que em veuen patir
lleno de desinquetud,
y aún se atreven a desir:
«¡Tonto, pues si eso es salud!»
SEBASTIANA. Sierto.
SENÉN. Espere una meajita,
que no acaba aquí el bromaso:
hay ves que bajo del braso
siento sierta picorita,
que al prinsipio no me altera,
però als pocs minuts que passen,
¡Cristo!, el sobaco em traspassen
en una aülla saquera...
Creyéndome en l'ataút,
llamo a un médico, ¡yo trino!,
y ell dise: «Es un golondrino [30];
esto no es nada: es salud».
Y con la salud maldita
me té prop d'un mes perdut,
¡afirmando que es salut
i cobrant-me la visita!
SEBASTIANA. Ustet abulta...
SENÉN. ¿Abultar?
Pues contarle de sipelas [31]
y flusiones a las muelas [32]
sería nunca acabar.
A mí, un pequeño disgusto,
cualquier impresión... no res,
que me demanen diners

o em donen de xansa un susto,
en seguida me alborota
la sangre –pareix mentira–,
lo mismo que si bollira,
¡y me hase sudar cà gota!

SEBASTIANA. Causarán impertinensias,
en ello todos convienen;
pero gravedad no tienen
esa clase de dolensias.

SENÉN. Tampoc són graves ni gravas,
y yo sé las desasones
que paso con los pruñones
y las salidas de fabas.
En fi, váyase al veneno
mi salud...

SEBASTIANA. ¡Qué ingratitud!

SENÉN. Desde que tengo salud
no estoy ni dos días bueno.

ROSARIO. ¡En quant poc d'aigua s'ofega!

SEBASTIANA. Claro. Yo me ajuegaría
que en casándose cambía.
Lo mismo era La Borrega.

SENÉN. ¿Sí? Pues seguiré el capricho
y me caso, como hay Dios,
con la que de ustedes dos
me quiera. Lo dicho, dicho.

SEBASTIANA. ¡Jesús!

SENÉN. Saber me presisa
si els pete. [33]

SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Al fi rebentà!
[Alt] ¿Lo habéis oído?

ARTEMISA. Mamá...

SEBASTIANA. *(A Rosario)* Habla tú...

ROSARIO. Me ruborisa...

SEBASTIANA. Niñas, no es ningún aprieto...

SENÉN. Clar; también podía yo
burrorisarme. L'objeto
es desirme pronto sí u no.

ARTEMISA. Mucho me honra...

ROSARIO. Y a mí...

SENÉN. Grasias.

SEBASTIANA. ¿Lo ve usted? A las dos les peta.
(Aparte, a las niñas) Pareséis nyim, nyam, terreta
d'escurar [34], *[Alt]* ¡Uy, qué chelasias! [35]

SENÉN. A las dos; yo solamente
puedo con una apencar.
No sè com s'ha d'arreglar

El assumpt.

SEBASTIANA. Muy fásilmente.[36]

ROSARIO. ¿Cómo salimos del trote?

SEBASTIANA. Por suerte: haséis palletitas;
la que saque las larguitas,
ésa se lleva el titote.

ROSARIO. Ben pensat.

ARTEMISA. Pe'a eixir del trot...

SENÉN. ¿El titote soy yo?

ARTEMISA. ¡Xansa!

SEBASTIANA. Ha sido una comparansa...

ROSARIO. ¡Si m'ixquera a mi el titot!

SENÉN. No vullc que me rifen. Ja
triaré la que em parega.

SEBASTIANA. Llévesa la que se lleve,
se llevará usté una perla.
Y en cuanto a la dote, grasias
a Dios poseemos tierras...

SENÉN. Usté me dijo que en Pego...

SEBASTIANA. Allí compró La Borrega...

SENÉN. Bien valdrán veinte mil duros
las que tengo yo en Cullera.

ROSARIO Y ARTEMISA. ¡Vint mil!

SEBASTIANA. Usted es pudiente,
pero ellas buscan las prendas
en la persona.

ROSARIO. Y las suyas
son estimables.

ARTEMISA. Muy bellas.

ROSARIO. ¡Tan simpático!

ARTEMISA. ¡Tan fino!

SENÉN. ¿Ya me jameláis?[37]

ROSARIO. ¿Se acuerda
que prometió acompañarme
esta tarde a comer fresas?

SENÉN. *[Apart]* Acompanyar-les vol dir
convidar-les. *[Alt]* Guardo idea...

ROSARIO. Cuidadito, que si falta
le prometo a usté una felpa...[38]

ARTEMISA. Pues la mía será floja...

SENÉN. ¡Hombre, cómo se despiertan!

SEBASTIANA. ¿Verdad que son muy moninas?
Si las viese La Borrega...

SENÉN. ¿Que también tienen borregos?

SEBASTIANA. ¿Borregos...?

SENÉN. Como nomena...

SEBASTIANA. ¡Calle! Si es apellido

de mi esposo, que en gloria estea.
ROSARIO. ¿Conque iremos?
SENÉN. Bueno, chicas.
ARTEMISA. Pues pronto estamos dispuestas.
ROSARIO. Pronto.
SENÉN. Lo manco me costa
quatre pessetes la festa.

ESCENA X

Don Senén y Doña Sebastiana.

SENÉN. Eu, yo les hablo de tú
sin pararme en etiquetas.
SEBASTIANA. Lo natural desde hoy
es tratarnos con franquesa.
Por que a usté ya le miramos
aquí como cosa nuestra.
SENÉN. Sierto. *[Apart]* És gent carinyosota.
SEBASTIANA. Y ahora pienso... Pa que vea
si le trato en confiansa:
hasta efectuar la venta
que tengo anunsiada de unos
algarrofos en La Puebla, [39]
pues nesesito esos días
algún dinero, hago cuenta
de pedírselo a ustet.
SENÉN. *[Apart]* ¡Oi!
¡Sant Jaume! *[Alt]* Bien, lo que quiera.
[Apart] ¡No es planta a boca de *jarro*
una trabucà més seca!
SEBASTIANA. Por supuesto, los amigos
s'ofenderían si supieran...
SENÉN. *[Apart]* ¡Tota la sang m'ha fet una
revolució! ¡Bfu...!

Paseándose y limpiándose el sudor.

SEBASTIANA. ¿S'ofega
de basca? Abriré un poquito.
SENÉN. Deje...
SEBASTIANA. Como se pasea
bufando... Oiga, en confiansa,
¿cuála le gusta más de ellas...?
Diga la verdad.
SENÉN. Cada una

per son estilo, ¿y en venta
qué valdrán los algarrofos?

SEBASTIANA. No sé. Voy a darles priesa.

Vase [por la] izquierda.

SENÉN. Ja tinc un disgust que em balda.
¡Renegue de la franquea!
En mirar-lo quansivol
a u com a cosa seua,
la immediata és demanar-li
diners. ¡Home, això condemna!

ESCENA XI

Don Senén, Tárrega, Julián y Facundo, por el foro.

JULIÁN. ¡Ha sido una acción villana!

TÁRREGA. Bon palo t'has emportat.

JULIÁN. El desafío era al sable.

TÁRREGA. Yo que sé de manejar...

FACUNDO. La gent d'honor...

TÁRREGA. Agraiu
que acudí el municipal...

JULIÁN. Pero aún nos veremos.

FACUNDO. Yo
te obligaré...

TÁRREGA. Ves a [e]spai...
I això de que et preferix
Rosario...

FACUNDO. ¿No hu creus?

TÁRREGA. Voràs
que prompte hu prove. Si és cert,
en seguida els faig[c] pagar...

Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

JULIÁN. Barón, ¿qué me dice usté
de *La Víbora*? ¿Qué tal
le pareció mi soneto?

SENÉN. Este xiquet m'unflarà
en lo soneto...

FACUNDO. Poquet
no el remonta que digam...

JULIÁN. Es justicia...

SENÉN. No el llixquí,
les ulleres m'he[a] olvidat...

JULIÁN. ¡No lo leyó usté! Recuerdo
que empieza...
SENÉN. Xi, deixa estar...
JULIÁN. «No canto de los héroes la grandeza [40]
ni los amores de oriental sultana;
cantar quiero del ínclito Sollana,
el valor, el talento, la nobleza...»
FACUNDO. ¡Bien!
SENÉN. Bé estan...
FACUNDO. ¡Cada vers d'eixos
val un duro!
SENÉN. ¿Un duro val?
JULIÁN. «Canto su donosura y gentileza...».
SENÉN. Chico, no; no cantes más.
JULIÁN. Caballero, ya el desaire
me ofende...
SENÉN. No tinc el cap
per a romanços.
JULIÁN. Creí
que sabría usté apreciar
esa prueba de atención
dedicada a la amistad,
único móvil...
SENÉN. Sí, home...
Tots a traure'm... No hu pedràs...

Metiendo la mano en el bolsillo, saca cuatro cuartos [41], que le ofrece a Julián.

JULIÁN. ¿Qué hace usté...?
SENÉN. Tin, huit diners
pe'a un fumarell [42].
FACUNDO. ¡Julián!
JULIÁN. ¡Señor mío!
FACUNDO. Este baró
devia dur un ramal.
JULIÁN. ¡Tamaño ultraje...!
SENÉN. *(Sentándose)* Xi, marcha
al veneno. Ja estic fart...
FACUNDO. Caliéntate la cabeza,
ves: pe'a que ixca un incapaç
i et pague en un fumarell.
JULIÁN. ¡Me vengaré, pesia tal! [43]
He de escribirle un epigrama
sangriento.

ESCENA XII

Dichos y Tárrega, por la izquierda.

TÁRREGA. ¡M'ha despatxat
la molt carassera! ¡Estic
que me se'n du Barrabàs!
[A Senén] Cavaller...
SENÉN. ¿S'oferix algo?
TÁRREGA. Entere's d'això a l'instant.
Dándole la factura.
SENÉN. ¡Vive Cristo! En les caïres
d'esta casa condemnà...
¿Quin dimoni de mistura
hi ha ací que me s'ha apegat?
Cosmètic...
TÁRREGA. M'han dit que faça
vosté favor de pagar
eixa factureta.
SENÉN. Guapo;
pe'a això necessitarà...
¿Quant munta?
TÁRREGA. Vint-i-dos duros.
SENÉN. ¡Vint-i-dos duros!
TÁRREGA. En clau.[44]
SENÉN. ¡Vamos, ahí tens eixa píldora!
¡Bfu...! Ja estic jo tot suant...
Envíenmela a ma casa.
Ara no porte...
TÁRREGA. Es igual.
Pasarlo bien.
Vase por el foro.

JULIÁN. Me hase sospechar.
¡Franquearse así con este hombre!
FACUNDO. Jo en elles note algo estrany.
SENÉN. ¡Amolla vint-i-dos duros...!
Después diuen si u cau mal...
JULIÁN. Ya vienen; desde ahí dentro
podíamos observar...

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA XIII

Don Senén, Doña Sebastiana, Artemisa y Rosario, por la izquierda; a su tiempo, Julián y Facundo, por la derecha.

SEBASTIANA. ¡Pero qué locas, Jesús!
Estáis en un pie bailando [45]
porque os lleva al huerto [46].
ROSARIO. Prueba
que agradecemos. En pago
de la finesa, un clavel
le ofresco.

Dándole un clavel a Don Senén.

ARTEMISA. Jo no sóc manco.
SENÉN. ¡Ai, salameras! ¡Y cómo
me vienen embabucando!
SEBASTIANA. ¡No le digo a usté que son
lo más moninas...!
ROSARIO. ¿Qué? ¿Vamos?
SENÉN. Por mi parte...
SEBASTIANA. Anem, ¿lleváis
las autoncas? [47]
ARTEMISA. Sí.
SEBASTIANA. Pues andando.
ROSARIO. Yo, serquita del barón.
ARTEMISA. Y yo.
SEBASTIANA. ¿Qué dicha! Ir al lado
de pollas tan elegantes.
¿Eh?
SENÉN. Mujer, sí que voy ancho
y lleno de morcas [48].
SEBASTIANA. Tienen
el aire más aristocrático...

Aparecen Julián y Facundo por la derecha.

JULIÁN. ¿Van ustedes de paseo?
ARTEMISA. ¡Chica...!
JULIÁN. ¿Las acompañamos?
ROSARIO. No es menester...
ARTEMISA. Mos espiaven.

ROSARIO. Viene el barón.
SEBASTIANA. Hablad claro;
y si no viniera, igual.
ARTEMISA. Ya lo saben, pues.
JULIÁN. ¡Mil rayos!
Es usté una coqueta.
FACUNDO. I vosté una atra, Rosario.
SENÉN. ¿Què diuen?
SEBASTIANA. Res, que querían
babear[49], y aquí no estamos
para moñicotes. Ea...
JULIÁN. Corazón me sobra, y brazo
para darle una estocada
a un rival. *(A Senén)* Con usté hablo.
Armas, sitio y hora. Pronto.
Me mata usted o le mato.
SENÉN. ¡Este xic me desafia!
Sinyoret de punt de ganxo[50],
¿vols que en una punyà et colgue[51]
como si fueras un nabo?
JULIÁN. ¿Usté a mí?
SEBASTIANA. ¡Què fort hu ha pres
Baioneta! No haga caso...
FACUNDO. ¡Baioneta! Aún te se burlan.
JULIÁN. De coraje estoy temblando.
FACUNDO. Mà que este baró és molt bruto.
SEBASTIANA. Venga, chiquitas, andando.

ESCENA XIV

Dichos, y por el foro Toneta, luego el Casero y el tío Ramón.

TONETA. ¡Sinyor, quina coentor!
SEBASTIANA. ¿Tú qué quieres? Nos marchamos...
TONETA. El mig duro del remendo
de les botes.
SEBASTIANA. Ya das asco
con el mig duro. Barón,
¿lleva usté suelto?
SENÉN. Ni atado.
SEBASTIANA. ¡No lleva!
SENÉN. Quiero desir
que he de cambiar ahí bajo.
SEBASTIANA. Ahora te se pagará.
SENÉN. Vinga, no nos detengamos,

que se hase tarde, i ací
cada pas és un mal trago.

Aparecen el Casero y el tío Ramón, por el foro.

CASERO. ¿Pasó el soponcio? Me alegro.
SEBASTIANA. ¡Jesús! Mi cuñao y el amo.
Tenemos prisa. Si quiere,
puede volver otro rato.
CASERO. ¿Prisa? Más la tengo yo,
pero de aquí no me marcho.
SEBASTIANA. Le prevengo que en presensia
del barón, hombre de arraigo
y persona distinguida
no s'esmarre usté ni en tanto.
CASERO. ¡Señora...!
SENÉN. ¿De qué se trata?
CASERO. Si empieza usted insultando...
SEBASTIANA. Basta, con criailleros
no argumento yo.
CASERO. ¡Canastos!
SEBASTIANA. Venga el resibo. Barón, *El Casero le entrega un recibo.*
usté que es mi apoderado,
haga el favor de pagarle...
SENÉN. Pagarle, ¿qué?
SEBASTIANA. Unos atrasos...
CASERO. Quinse meses de alquiler.
SENÉN. ¿Quién, yo? Mujer, ¿que aquí estamos
en la Calderona? [52] ¡Bfu...!
SEBASTIANA. ¿Qué escucho? Tales vocablos
en una casa desente...
SENÉN. Señora, al hombre más manso,
en una píldora de esas
lo levanta usted en alto.
SEBASTIANA. ¿Y ha de ser yerno?
SENÉN. Ni yerno,
ni primo; hemos acabado.
SEBASTIANA. ¿Haría usté la empastrada...?
ARTEMISA. ¡Ay, mamá...!
ROSARIO. ¡Yo me desmayo!
SEBASTIANA. ¡Barón, que me se acsidentan!
SENÉN. ¡Que es muiguen!
TONETA. ¡Xa, quin escándalo!
SENÉN. No comeréis del titote.

Necessitava jo un carro
de diners pe'a pagar trampes.
SEBASTIANA. ¡Hombre vil!
SENÉN. ¡Vaya al diablo!
¡Bfu...! Si no em sangren, rebente
hui com un coet borratxo.

Vase por el foro.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Don Senén.

SEBASTIANA. ¡Traidor!
ARTEMISA. ¡Qué infamia!
ROSARIO. Jo estic
correguda.
TONETA. ¡Alça, món!
JULIÁN I FACUNDO. ¡Bravo!
TONETA. Xas, persona distinguida.
CASERO. Se lució el apoderado.
SEBASTIANA. Todos ustés son gentusa
roín, que me está faltando.
TONETA. I vostés unes coentes
orgulloses, sinse un quatro.
CASERO. Verá usté el criaillero
cómo la lleva al juzgado
y la planta en el arroyo
y embarga aquí hasta los clavos.
JULIÁN. He de escribir una sátira
poniéndolas como un trapo.
RAMÓN. I en seguida jo t'agarre
i t'arrime quatre lapos.
JULIÁN. ¿Quién? Sitio y hora...
RAMÓN. ¡En silensio!
FACUNDO. Este vol dur atre palo.
SEBASTIANA. Ramón...
ARTEMISA. Tío...
SEBASTIANA. ¡Davant d'ell!
ROSARIO. Tots ací contra nosatros...
RAMÓN. Per més que del meu auxili
no mereixcau la demanda...
tu, cunyà... i elles, nebodes...
La sang no es pot tornar aigua.
Necessitat no tenieu

de que ningú us humillara,
si treballareu com atres
que són de tan bona casta...
Però aparentar voleu
sinse fonament ni causa,
i la misèria i les trampes
per fi us ixen a la cara.
(Al Casero) D'eixe deute responc jo.

CASERO. Corriente: usté, por su traza,
parece formal.

SEBASTIANA. Ramón,
vales muchísima plata.

RAMÓN. Vostés ací estan de sobra.

SEBASTIANA. ¡Si les dimos carabasa!

TONETA. ¡Peluquero, quant m'alegre!
Xiques, ja no vos tinc ràbia.

FACUNDO. Me ric.

JULIÁN. Creo que hoy le pego
a Luzbel una estocada.

Vase por el foro.

ROSARIO. Als cosins els escriurem...

SEBASTIANA. Es claro; pues no faltaba...
Si la nostra coentor
en un trot mos ha posat,
jo espere de la bondat
de vostés manco rigor.
Pues si demanant-lo atentes,
un aplauso mos negaven...
entonses sí que es quedaven
coentes estes *Coentes*.

FIN[e]

NOTES TEXTUALS

[a] A l'edició *ha*, regularitzem per evitar confusions.

[b] A l'edició *pugué*.

[c] A l'edició, *fas*, esmenem per evitar confusions.

[d] Cursiva en l'edició.

[e] A *OC*, s'indica: *Fin de la colección*.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Com queda clar en el nostre estudi, ni en *Les Coentes*, ni en *Bolot...*, ni en *Tadea...* apareixen tampoc els noms dels personatges, ni les dates o lloc d'estrena. Evidentment, ens trobem davant una de les darreres obres del nostre autor, però no podríem precisar si es tracta realment de l'última obra per Escalante. Si l'hem plaçada, doncs, en darrer lloc, és per mantenir la proposta de les *Obres Completes*.

[2] *Ecolocuà*. Deformació de la fonètica dels mots italians *eccolo qua*, que significa *vet ací*.

[3] *Factoret*. Diminitiu de *factor*: dependent de comerç.

[4] *Criaïlles*. Diminitu de *criades*. El negoci de les agències de treball per a criades no semblava gaudir de molta acceptació social. Vid. el sainet d'Escalante *El rei de les criaïlles*.

[5] *Añadido*. Peça de cabells postissos.

[6] *Sinyoreta de la gamba*. Suposem quin sentit té aquesta expressió, tot i que no la trobem recollida al *DCVB*. Voldrà dir, segurament, que es tracta d'una jove que es dóna importància, que té molts fums, i per això s'emprarà el mot italià *gamba*, en lloc de cama.

[7] No hem localitzat el general en qüestió, tot i que si tenim en compte que el *baró de Sollana* és en realitat *Senén* (de cognom, Sollana), no dubtem en qualificar-lo de personatge fictici.

[8] Es tracta, evidentment, de formes de pentinat, tot i que no podem precisar exactament com serien.

[9] *Macarró*. Terme que no té ací un valor clar. Possiblement tinga el de residu de fang o excrements, enganxats en alguna part del cos o del vestit. En tot cas, és un insult clar adreçat a Toneta.

[10] *Guapo!* Vid. nota [6] de *Els nòvios...*

[11] *Filosé*. O *filoseda*: teixit que pot ser de llana i seda, o de seda i cotó.

[12] És a dir, posar cartell o pasquins per anunciar que a casa es lloga.

[13] *La Llongeta*. Es tractarà de La llongeta del Mustassaf, establiment d'origen foral, on es control·laven les peses i mides dels comerços valencians.

[14] *Trabuco*. Entenem que vol dir una vivenda pobre i menuda, però aquesta accepció no l'hem trobada ni al *DCVB* ni al *DUE*.

[15] L'Eixampla de la capital valenciana és el barri construït entre el primer i el segon cinturó de ronda, i especialment el comprés entre les Grans Vies, el riu, el carrer de Colom i el de Russafa. Va començar a edificar-se a les darreries del XIX, tot i que la gran expansió urbanística d'aquesta zona es completarà als primers anys d'aquest segle. És un barri d'una gran riquesa arquitectònica, per extensió, poden considerar-se també zones de l'Eixampla les compreses entre les Grans Vies i el carrer de Guillem de Castro, i –molt especialment– entre les Grans Vies i el tercer cinturó de ronda.

[16] *Estar batent-se*. Estar tremolant, amb el cor bategant a molta velocitat, per causa d'una emoció o d'un sobreesforç.

[17] *Xanca*. Vid. nota [31] de *La Consoladora*.

[18] *Ball de llanceros*. Dansa de societat, que es balla en parelles i les figures de la qual són semblants al rigodó.

[19] *La masurca del Pirata*. La masurca és un ball semblant a la *polca*. El títol, com el del ball anterior (de *Virginia*) potser farà referència a la peça musical en concret, o al ballet (o espectacle) on es trobaven incloses aquestes peces.

[20] *Sisó*. Vid. nota [22] d'*El xiquet*...

[21] *Principal*. Dependent encarregat pel propietari de gestionar una tenda.

[22] *Facha*. Suposem que ací té el sentit de *fachoso*, persona mal feta, lletja, ridícula.

[23] La premsa satírica, d'àmbit local, comarcal o regional, va ser un dels fenòmens més característics de la premsa hispana del XIX i primer terç del XX. Els reduïts costos que tenia aquesta mena de publicacions feia molt fàcil la multiplicació de títols. Tanmateix, amb la Restauració, les lleis de censura contribuïren a augmentar el control de les institucions, i limitaren la capacitat crítica de les sàtires periodístiques (especialment les de tipu polític) amb un seguit de mesures repressives: fortes multes econòmiques, segrest de l'edició, prohibició temporal o definitiva de la publicació.

[24] *¡Ai, carabassa!* Exclamació amb caràcter pejoratiu. *Carabassa*, aquí equivaldria a cosa dolenta (pensem en el terme com a sinònim de suspens o de rebuig amorós).

[25] *Mitja vara*. La *vara* és alhora una unitat de mesura, equivalent a 906 mms., i un pal llarg. El sentit de l'expressió és clar: per apallissar-los no li cal ni una vara, té prou amb la meitat de la vara que com a venedor de teixits empraria per a amidar-los.

[26] *Saltafalles*. Terme molt expressiu, tot i que no recollit al *DCVB*, i que ve a significar persona lleugera, amb poc de trellat i capteniment.

[27] *Bromozo*. Estrictament, *bromós*, vol dir persona coberta de *broma* (boira), en traduir el terme al castellà, el personatge li dóna el sentit de *broma*, acció burlesca, que tots coneixem.

[28] No hem trobat enregistrada aquesta expressió, que té el sentit de trobar-se molt bé, *bentemplat* (temperat) com aquest instrument musical.

[29] *Floronco*. Per *floronc*, tumor inflamatori que es forma en l'espessor de la pell i termina en supuració.

[30] *Golondrino*. Floronc en l'aixella.

[31] *Sipela*. Per *erisipela*, malaltia infecciosa de la pell.

[32] *Flusiones*. «Acumulación de humores por enfermedad» (*DUE*).

[33] *Petar*. Terme emprat ací amb l'accepció d'agradar, plaure.

[34] *Terreta d'escurar*. Terra, normalment margosa, emprada per escurar i llevar el greix als perols, paelleres, etc.

[35] *Chelasias*. Evidentment, *gelosies*.

[36] Caldrà llegir *fa-cil-mén-te* perquè el vers no siga hipomètric.

[37] *Jamelar*. Per *camelar*: «conquistar. engatusar» (*DUE*).

[38] *Felpa*. En la seua accepció infreqüent de *paliza* (*DUE*).

[39] La Pobla de Vallbona. Municipi del Camp de Túria, proper de Llíria i a uns 19 quilòmetres de la capital. En el seu terme han predominat tradicionalment els conreus de secà, substituïts progressivament per la ceba i els tarongers.

[40] El començament d'aquest disparat sonet de *Julián* és una paròdia, descarada, del vers inicial de l'*Eneida* de Virgili: «arma virumque cano...».

[41] *Cuatro cuartos.* Moneda de poc valor, equivalent a vuit diners o dos qüens.

[42] *Fumarell.* Vid. nota [62] de *L'agüelo Cuc.*

[43] *Pesia tal.* Contracció de *pese a tal.* Expressa enuig (*DUE*).

[44] *En clau.* De l'expressió: *estar una quantitat en clau.* El mateix que en nombres rodons, sense fracció, sense sobrar-ne ni mancar-ne (*DCVB*).

[45] *Ballar en un peu.* Posar-se molt alegre per alguna cosa.

[46] Joc de paraules entre *hort*, establiment on se servien menjars i begudes (sovint fora de la ciutat), en aquest cas fraules, i la mot coneguda expressió de *dur-se algú a l'hort*, fer-li el que l'interessat vol, amb evident connotacions eròtiques.

[47] *Autoncas.* Deformació d'una paraula que no arribem a identificar.

[48] *Morcas.* En realitat, la *morca* és el solatge de l'oli, i per extensió de qualsevol líquid. ¿És un elogi o és una ironia de Senén? Escalante ha sabut trobar un terme (possiblement emprat per l'analogia fonètica amb *mozas*) realment deliciós per la seua ambigüitat.

[49] *Babear.* En sentit figurat: «obsequiar a una mujer con excesivo rendimiento» (*DUE*).

[50] *Sinyoret de punt de ganxo.* Suposem que vol dir senyoret d'aparença, fet de teixit, és a dir: no de carn ni ossos ni de cap cosa consistent.

[51] *Colgar.* Vid. nota [57] de *Matasiete...*

[52] *Calderona.* Serra propera a València, al nord de la ciutat, i que separa les conques del Túria i el Palància. Tradicional refugi de bandolers (i després de *roders*), va encunyar-se la frase per referir-se a un lloc on es furtava (en sentit real o figurat).